

világgal jó összeköttetése, ezt cáfolja az a tény, hogy a középkor kezdetén élénk kereskedelmi kapcsolatok voltak mind Keleti, mind Nyugati relációban, s nemcsak az örményeknek, hanem a többi kaukázusi népeknek is. Más kérdés, hogy a lakosság a magas hegyek között (az elzártabb részekben) az év nagyobb részében valóban el volt zárva a külvilágtól.

A szőnyegek meghatározásánál előforduló tévedések: a 99. ábrán levő szőnyeg fajtája Gendzse és nem általában kaukázusi szőnyeg; a 154. Sirvánnak nevezett imaszőnyeg nem Sirván, hanem Kuba város környékén készült Pirebedil (ez egy falu) imaszőnyeg, s bár nem tűntették fel, az Iparművészeti Múzeum tulajdona; a 161. Dselebi kazak szőnyeg neve Cseláberd szőnyeg, s nem Kazak városa tájékán készült, hanem a Karabagh hegy-ségben, és ez a remek szőnyeg is valószínűleg az Iparmű-

vészeti Múzeum tulajdona. A szerzők nem egységes fejezetében tárgyalják a kaukázusi szőnyegeket (112–117, majd az 154–158. oldalakon) és az örmény szőnyegeknek külön fejezetet szántak (81–87), s ez megnehezíti az olvasó tájékozódását és ismétlésekhez vezet.

A kaukázusi népek szőnyegeinek bemutatása a szőnyegek készítő nemzetek csoportosítása szerint nagyon nehéz feladat és a nyugati szerzők számára szokatlan kísérletnek tűnik. A szerzők eddig a biztosabb megállapítások kedvéért óvatosan kikerülték ezt a kérdést és ragaszkodtak a kaukázusi szőnyegek városokról, falvakról és tájakról történt kereskedelmi elnevezéséhez, bár ezzel nem jutottak közelebb az egyes kaukázusi népek szőnyegművészetének megértéséhez.

Gombos Károly

N. M. TARABUKIN: MIHAIL, ALEKSZANDROVICS VRUBEL

Moszkva, Iszkussztvo, 1970

A kötethez M. V. Alpatov írt bevezető tanulmányt. Megvilágítja a szerző N. M. Tarabukin életét és tudományos munkásságát. N. M. Tarabukin (1889–1956) a Művészeti Akadémia levelező tagja volt. Hosszabb ideig viszonylag keveset publikált, mert alkotói energiáit elsősorban az oktatásnak szentelte. Főképp a mai szovjet művészettel, művészetelmélettel foglalkozott, de kutatatta az orosz művészet korábbi korszakait is. Vrubel munkásságát bemutató könyve kb. négy évtizeddel korábban íródott, s első kiadása csak most, 1970-ben jelent meg.

Az előszóban a szerző elmondja, hogy a szubjektív elemzéstől igyekszik távol tartani magát, s egyszerű szavakkal próbálja megfogalmazni a festő művészi nyelvét.

A *Vrubel és kora* című fejezetben időrendi sorrendben áttekintést kapunk Vrubel életművének legfontosabb eseményeiről. N. M. Tarabukin három korszakra osztja a művész oeuvrejét, és röviden jellemzi mindegyiket. Az első a pétervári korszak, amikor a művész elsajátította a legfontosabb technikai, mesterségbeli ismereteket a természet utáni stúdiumok segítségével. A kijevi periódusra a „monumentalizmus” nyomja rá bélyegét, s a festőre hat a protoreneszánsz művészet. A harmadik korszak a moszkvai, amikor Vrubel művészete kibontakozik.

A festő mindegyik korszakban másképp viszonyul az újabb művészeti törekvésekhez. Pétervárott szakít a repini hagyományokkal. Kijevben restauratori munkát vállal a Kirillovskaja, vagyis a Szent Cirill-templomban. Közelebbi kapcsolatba kerül A. V. Prahov családjával, s így a történelem és a régészet iránti érdeklődése is fokozódik. (Egyébként 1958-ban jelent meg Kijevben N. A. Prahovnak – A. V. Prahov fiának – visszaemlékezése *A múlt lapjai* címmel, amelyben részletesen szól Vrubelről, 1968-ban pedig Drezdában e könyv Vrubelre vonatkozó részei külön kötetben is napvilágot láttak német fordításban.)

Moszkvában Vrubel az új törekvéseket támogató, s az európai kultúra iránt élénken érdeklődő nagypolgári környezetbe kerül. Vrubel művészetét itt nem értik meg. A kritikusok gúnyolódnak.

A szerző kitér Vrubel külföldi utazásaira s művészi töprengéseire, gazdag lelkivilágát is megrajzolja. Részletesen elemez egy Istenanya képet, amelyet Vrubel 1885-ben festett egy ikonostázis számára. E jelentős alkotása ma a kijevi Szent Cirill-templom múzeumában látható. Ezen a képen a szerző Vrubel egy kijevi nőismerősének vonásait fedezi fel.

N. M. Tarabukin külön tárgyalja Vrubel művészetének realista vonásait. Az itt közölt gondolatokkal vitakozhatunk. Annál értékesebbek azok a részletek, amelyek Vrubel munkamódszerét mutatják be. Mindezt a szerző számos hasznos és érdekes, a személyes ismeretségből fakadó, hiteles megfigyeléssel egészíti ki. Moszkvai és

kijevi korszakában Vrubel gyakran átfestette alkotásait. Kis részletekkel kezdte képeit, s nem rajzolta föl egyszerre az egész vázlat kontúrját. Sok hasznos idézetet is olvashatunk Vrubel leveleiből. Ezek a részletek életmódjára, nehéz életére, betegségére, közeli ismerőseire és munkájára utalnak. Vrubel munkatempója változó volt. A Feltámadás-hoz készített vázlatokon évekig dolgozott. A démon alakja egész életében foglalkoztatta. Máskor hihetetlenül gyorsan dolgozott. Usszolcev orvos elbeszéléséből tudjuk, hogy a kezelés alatt lendülettel s hatalmas lelkesedéssel alkotott.

A legsikerültebbek talán azok a fejezetek, amelyekben a szerző egy motívumot ragad ki, s annak alapján jellemzi Vrubel művészetét. Külön fejezetet szentel annak, hogy hogyan is festette meg Vrubel a szemeket. Egy másik fejezet Vrubel tájfestészetével foglalkozik. Külön fejezet elemzi Vrubel műveinek kompozícióját és színvilágát. Itt ismerkedhetünk meg a Démon-képek kompozíciójának alakulásával, s azzal is, hogy mennyire távol állt Vrubeltől az impresszionisták kompozíciójának kötetlensége, de a szigorú, reneszánsz szimmetriára törekvő képfelépítés is. Vrubel festményeinek színhangulatát a sötét tónus, s azon belül az ibolyaszín és a lila határozza meg. A szerző összeveti Vrubel színvilágát Picasso, Braque és az orosz szuprematisták színvilágával, továbbá egy ceruzarajzával (N. A. Prahov gyűjteménye) Larionov lucszimuszával (rayonizmusával). Larionov lucszimuszát egyébként a szerző kevésbé ismeri és nem sokra értékeli.

A *Vrubel életrajzáának „sötét” lapjai* című fejezet egy eddig elhanyagolt kérdést — Vrubelnek a kortársakhoz való viszonyát — elemez.

A *betegség* című fejezet Vrubel lelkivilágát, életvitelét s később kialakult, súlyos, depressziós betegségét mutatja be. Vrubelt több kisebb történettel jellemzi. Így például elmeséli azt az epizódot — amit Prahov is leír —, hogy amikor Vrubel Kijevben tartózkodott, ismerősének azt mondta: apja halála miatt Harkovba kell utaznia. Másnap Vrubel apja megjelent Kijevben. Ezt az esetet a szerző Vrubelnek a misztifikációra való hajlamával magyarázza. Máskor pedig Vrubel Tyenyiseva fejedelemasszonytól nyugalmazott katonatisztként jelent meg, s egész este ezt a szerepet játszotta.

1902-ben orvosai teljes nyugalmat javasoltak számára. Később pszichiátriai gyógyhelyre kellett bentalni. Szorongásos állapota egyre rosszabodott, 1910-ben meghalt.

Tarabukin könyvének sok értéke van. Mindenekelőtt a finom elemzések, nemegyszer már-már a strukturalisták megfigyeléseivel párosuló analízisei ragadják meg az olvasót. Tükröződik a szerzőnek az általánosításhoz való kitűnő érzéke. Egy-egy probléma fejlődési vonalát kitűnően rajzolja meg. Értéke a könyvnek az is, hogy a kortársak dokumentum-jellegű emlékezéseiből

sokat idéz. Meg kell említenünk ugyanakkor azt is, hogy helyenként megkérdőjelezhető vagy elavult szemlélettel is találkozunk.

Tarabukin kéziratának elkészülte óta (kb. a harmincas évek eleje) számos Vrubel tanulmány és önálló kiadvány (album, monográfia, dokumentumkötet) jelent meg a Szovjetunióban. Legutóbb Sz. G. Kaplanova jelentetett meg róla könyvet, amelyben gazdag bibliográfiát is találunk. (Sz. G. Kaplanova: Vrubel. Leningrád, 1977.) 1956-ban a leningrádi Orosz Múzeum, 1957-ben pedig a moszkvai Tretyakov Képtár rendezett nagy Vrubel-

kiállítás. Magyarul Mikes Ildikó két kiadást is megért kis monográfiáját olvashatjuk.

Az újabb Vrubel-kutatások ellenére sem tekinthető elavultnak Tarabukin monográfiája, amely nemcsak tudománytörténeti értéket jelent számunkra, hanem bő adatanyagával, a személyes találkozások ismertetésével, számos finom műelemzésével s a művek közti kapcsolatok érzékeny feltárásával ma is aktuális és érdekes olvasmány.

Ruzsa György

BUDAPEST TÖRTÉNETE IV.

Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig

Szerkesztette: Vörös Károly
Írta: Spira György és Vörös Károly
Akadémiai Kiadó. Budapest, 1978

Nincs még egy városunk, melynek olyan hatalmas és rendszeresen gyarapodó szakirodalmi lenne, mint Budapestnek. Ami igazán szép és örvendetes ebben a gyarapodásban, az a feldolgozások tudományági válfajainak és műfaji módozatainak sokfélesége, változatossága. Az utóbbi évek Budapest szakirodalmának hozamából magasan kiemelkedik a rendkívül nagy közhasznú Budapest bibliográfia, amelynek kötetei alig néhány éve hagyták el a nyomdát. Most pedig minden eddiginél nagyobb vállalkozásnak lehetünk tanúi, élvezzük hasznát: sorra jelennek meg Budapest Főváros Tanácsa megbízásából, az Akadémiai Kiadó gondozásában a Budapest történetét a kezdetektől napjainkig összefoglaló szándékkal és a szintézis igényével feldolgozó sorozat kötetei.

A legújabb, a negyedik kötet, amely méltó folytatása a felhasznált hatalmas tudományos apparátus, a gondos és mutatós szerkesztés, érdekes képanyag, jó nyelvezet tekintetében a korábban megjelent köteteknek, fővárosunk történetének 1848–1918 közötti „... a fővárostörténet a felszabadulásig a legnagyobb fejlődést felmutatni képes” korszakát mutatja be. Spira György és Vörös Károly munkája. Értékeit a marxista tudományosság szempontjainak következetes érvényesítése, a komplex kutatási és feldolgozási módszerek alkalmazása mellett az növeli, amire a kötet bevezetése is utal, hogy a feldolgozást segítő, a munkát megkönnyítő előzmények, „... jóformán semmiféle sajátlag történeti és kivált rendszeresen kidolgozott, tudományos szintézis igényével fellépő (s főleg ezt az igényt kielégíteni is alkalmas)” előtanulmány nélkül készült ez a széles látókörű történetírás.

Hézagpótló tehát. Olyan kézikönyv szerepét betöltő munka, amelyet a Budapest története iránt érdeklődőkön túl nem nélkülözhetnek azok sem, akiknek valamelyik szaktudomány berkeiben belül végzett kutatásai ezen időszak Budapestjének történelmével érintkeznek, de azok a történészek sem, akik az adott korszak gazdasági, társadalmi, politikai helyzetét, viszonyait és fejlődését vizsgálják országos áttekintéssel, vagy más városok, települések esetében. Budapest történelme országos példa, fejlődése magyarországi viszonylatban a legtisztábban modellezi az egész társadalom múlt századi fejlődésének fő irányvonalait; az erről szóló, a tudományos szintézist nemcsak céljául tűző, de meg is valósító könyv szemléleti és módszertani tekintetben példájává válhat a vidéki városok történetét ismertető feldolgozásoknak, könyveknek.

A kötet külön erősségének tartjuk, hogy a hitelességen túl érzékeltes korpét rajzol Budapest történetének e minden tekintetben rendkívül dinamikus fejlődését, mai életünket felettébb befolyásoló alakulását produkáló hetven esztendőről, amely alatt ez az egy — s tegyük hozzá — Magyarországon egyetlen világváros létrejött.

Megkülönböztetett figyelemmel a tanulmány építészettörténeti és városépítészettörténeti fejezeteit kísértük. Ebben a vonatkozásban is úttörő munkának tekinthet-

jük a könyvet. Gyakran és sajnos különösebb lelkiismeretfurdalás nélkül emlegetett tény, hogy a magyar építészettörténetének az a szakasza, amely a múlt század közepétől a századvégig tartott, s számszerű összevetésben minden addiginál nagyobb építkezési hullámot váltott ki, több épületet eredményezett Budapesten és vidéken is, alapos tudományos vizsgálatnak még nem volt alávetve. Irodalma ennek megfelelően nagyon hiányos. Ezek a hiányok különösképpen akkor tűnnek szembe, ha az előző korszak, a klasszicizmus építőművészetéről szóló bőséges irodalmat, vagy a századvég körül, tehát e történelmi korszak utolsó évtizedeiben kialakult és elterjedt szecessziós építészett — az utóbbi években feltámadt érdeklődés hozadékaként — ismertető, sokasodó számú tanulmányt áttekintjük. A korszak építészettörténetének hiányos ismeretén ma még nem sokat javít az sem, hogy fokozódó érdeklődést tapasztalhatunk a romantikus építészett és a műszaki rendeltetésű építmények iránt, s hogy csekély, bár nem jelentéktelen írás tárgyalja az ebben a korban újszerű problémák soha nem látott tömegét magával hozó korszerű városépítészeti, városrendezési feladatokat, tervezeteket és munkálatokat.

A „Budapest történeté”-nek IV. kötete — egy történeti műben biztosított és szükséges keretek jó kihasználásával — alaposan foglalkozik az építészettörténet szakmai kutatói által elhanyagolt korszak (budapesti) építészettörténetével és városépítészettével. Új kutatási eredményeket közöl különösen az 1849-től a kiegyezésig tartó időszak építészettére vonatkozólag, s újszerű összefüggéseket tár fel. Például olyanokat, hogy a városrendezési tervezetek 1870 körül már egyértelműen a városok pár év múlva bekövetkező egyesítésének feltételei megteremtésére törekednek, vagy, hogy gr. Andrássy Gyula politikai koncepciója milyen hatással volt a budapesti városépítészettre.

Azt domborítja ki a könyv, hogy ebben a korszakban az építészett és városépítészett a fővárosban, ahol a társadalom gazdasági, technikai és politikai fejlődése a legaktívabb és legnagyobb volumenű építkezési tevékenységet váltotta ki, ha nem is maradéktalanul, de a leghívebb kifejezőjévé tudott válni a társadalomban lezajló hatalmas változásnak, amelyet a kapitalista termelési mód kialakulása, a fejlett polgári viszonyok kifejlődése hozott magával.

Ez a várostörténeti tanulmány tehát építészettörténeti vonatkozásban is előtanulmányokat, részletes szaktudományi kutatásokat nélkülözni kénszerűlt, nem immanens folyamatában, hanem Budapest komplex módon vizsgált történelmének vetületeként dolgozza fel — amint éppen a könyvből derül ki — nemcsak mennyiségben, de problémáiban is érdekes időszak budapesti városépítészettét. Reméljük, hogy serkentően fog hatni az építészettörténeti szaktudomány művelőire.

Tóth Antal